

Az Unitárius Irodalmi Társaság története.

(1920. aug. 28.—1935. dec. 14.)

Száz év óta, amióta Szemere Pál nyelvújító munkája folytán használatos lett az *irodalom* szó, a magyar irodalmi és tudományos életben százszor és százszor igyekeztek meghatározni az irodalom fogalmát és jelentőségét. Százszor és százféleképp magyarázták, száz és százféle meghatározást találtak, de érezni csak egyféleképp érezte mindig minden magyar gondolkodó: az irodalom a nemzet életének legteltesebb és legtisztább megnyilatkozása, tükröz, amely boldog időkben az öröm és vigasság mutatója, zord időkben pedig biztat, feleml, reményt nyújt.

Kazinczy Ferenc, a magyar nyelv újjáteremtő apostola, mindenél bizonyítóbb erővel mondta ki három egyszerű szóban: „Nyelvemben él a nemzet.” És ez nem költői frázis, nem virágos szókép, hanem való igazság. Mert a nyelv a gondolatok legerőteljesebb és legmagasabbrendű kifejezője s a gondolatok mindenfelé szétágazó és mindenén életet érlelő összessége alkotja a nemzet szellemértékét, erkölcsi és jellemvilágát: lelkiségét. A nyelv a kifejezője a nemzet legsajátabb tulajdonságainak, vágyainak, együtt képződött, él és alakul azokkal, együtt született a nemzettel, sorsa a nemzet sorsa, pusztulása a nemzet pusztulása. Ezért kell a legszentebb örökségként őriznünk, legféltebb kincsünként védenünk. S mi őrzi meg annak szépségét, tisztaságát? Az irodalom.

A magyar nemzet ezer szenvedések között való folytonos megújulásának titka nemzeti irodalmának erejében rejlik. Amely a nyelv kincseinek megőrzésével együtt őrzi a nemzet multját és jövőjét, örömét és fájdalmait, vágyát és sorsát, egész történelmét. Egyik irodalomtörténészünk szerint, ha az ezeregyéjszaka furcsa szellemei egy éjjel felkapnák egész Magyarországot, földjével, multjával, mindenestől együtt s elvinnék egy soha fel nem lelhető messzi-távoli csillagzatra, Arany János tizenkét kötetéből maradék nélkül meg lehetne állapítani a magyarság egész szellemi, erkölcsi,

lelkivilágát, egész történelmi sorsát. Ilyen hatalmas erő, ilyen mulhatatlan érték, ilyen örökké élő valóság az irodalom.

Az utóbbi években sulyos időket élt át az egész magyarság. Kivált az erdélyi részek. Rengeteget szenvedtünk, de lehet, hogy még több szenvedés előtt állunk. Gazdasági helyzetünk még sohasem volt ilyen nyomasztó. Kulturánk bástyafokait naponként rombolják. És mi mégis hittel mondjuk: nem veszhetünk el, ha nyelvünk s benne nemzeti hitünk él, mert minden fájdalomunkból új erő születik. De Kazinczy példájával élve, minél nagyobb veszedelem fenyeget, annál jobban kell törődnünk e drága kincessel, nyelvünkkel, irodalmunkkal s ha azt hiven őrizzük — él a nemzet is!

Ezek a gondolatok vezethették azokat az előrelátó, nemzetük, fajuk és egyházuk sorsáért aggódó, töprengő lelkeket, lelkes unitárius férfiakat, akik a magyar sorsváltozás legtragikusabb idején, a nagy összeomlásban, egy, az idők szelét érző, viharát álló s az új követelményekkel számolni tudó irodalmi társaság megalakítását tartották egyik legelső, legfontosabb feladatuknak.

Az 1918. évi nagy tragédia s annak nyomán az erdélyi magyar sors hirtelen változása, valljuk meg, fejbe kólintott minden magyar embert, megzsibbasztotta ereinkben a vért, szivüinkre fagyott. Mintha taglóval sújtottak volna ránk, úgy megszedültünk a történelemnek ebben a furcsa átalakulásában. Izmaink épek, erősek voltak, gondolataink is friss gondolatokat tudtak termelni, de látásunk előtt elsötétült a világ, akaratunkra bilincset rakott a kérlelhetetlen végzet. De ahogy tisztulni kezdett a vérrel, borzalmakkal tűzpirosra füstött horizonton, ahogy kezdett megoldódni szemeink előtt a titkok szürke kárpítja, ahogy szabadabb lett látásunk, sorsunk hordozói is eszmélni kezdtek, lélekzeni kezdtünk s megpróbáltuk új barázdákat vágni, hasogatni.

Az erdélyi magyar sorsnak ebben az újjáalakuló korszakában az unitáriusok az új erdélyi magyar élet első építőmunkásai voltak. Vezéreink hamar észrevették, hogy az élet új körülményei között elsősorban a nemzeti kultúra fönmaradásáról kell gondoskodni, aminek pedig egyik legfontosabb része a nyelv tisztaságának megtartása, továbbadása, sőt továbbfejlesztése, amit viszont egyedül csak az irodalom végez és végezhet el. A legelső parancsoló kötelesség tehát: irodalmunk életben és éberségben tartása. Az erdélyi magyar unitárius közélet fennkölt gondolkodására, tisztánlátására minden-

kor sugárzó fényt fog vetni, hogy ebben a csonkán, haldokolva induló új életben elsőként adtak hangot a nemzeti irodalom fontosságának s elsőkül kezdték meg a magyar nemzeti irodalom szervezett szolgálatát erdélyi egyházaink között.

Az első terv.

Az Unitárius Irodalmi Társaság megvalósításának első terve, ha gondosan végigtapogatunk a felénk nyúló szájakon, tulajdonképpen a háboru utolsó hónapjáig nyulik vissza. Ezt megelőzően is élt ugyan vágy lelkes emberekben egy unitárius irodalmi egyesülés létrehozására, különösen, amióta a Protestáns Irodalmi Társaság teljesen érthetetlenül kizárta tagjai közül az unitáriusokat, ezek a régebbi vágyak, szándékok azonban sohasem jutottak el a szervezkedés legelemibb formájáig sem. És pedig egyrészt azért nem, mert az unitárius vallásközönség nagy részének akkori felfogása szerint a Dávid Ferenc Egylet keretében amugyis értékelést nyer minden irodalmi törekvés, másrészt nem akarták az irodalmat felekezeti jellegek szerint tovább parcellázni, sem az egyház életében nem akartak egy újabb egyesületet alkotni. A Dávid Ferenc Egylet egyháztársadalmi hivatásának mind szélesebbre terjedése, az irodalmi céloknak pedig mind gyakoribb jelentkezése, amiket az egyre nagyobb termelő készségen felül folyton fokoztak a háborus évek új gondolatokat, meglátásokat és teendőket mutató eseményei is, a világháboru embert és minden emberit pusztító vérzivatarának utolsó hónapjaiban, 1918. júniusában mégis határozottan és véglegesen megérlelték az unitárius lelkekben egy önálló irodalmi szervezet életre hívását.

Az unitárius lelkészeknek ez év június 18—20. napjain Székelykereszturt tartott értekezletén sok üdvös és hasznos gondolat között született meg az elhatározó akarat egy Unitárius Irodalmi Kör létesítésére. Bárka József korondi lelkész vetette fel az ötletet és tett javaslatot egy felolvasásában az irodalmi kör megteremtésére. Ötlete megfogta a hallgatókat s hogy a szép terv el ne aludjék, azon nyomban bizottságot küldtek ki a javaslat tanulmányozására s a gondolat megvalósítására. A bizottság elnökül a nemes idea leglelkesebb pártfogóját, Vári Albert vallástanárt választották meg.

Hogy milyen nagyjelentőségűnek tartották unitárius közélé-

tünkben ezt a gondolatot, bizonyítja a Keresztény Magvető 1918. július-augusztus száma, amely a következőket írja ebből az alkalmából: „Unitárius Irodalmi Kör alakítása“ című cikkében:

„...különösen nagy jelentőséget tulajdonítunk egy unitárius irodalmi kör alakítására irányuló mozgalomnak, amely egyesíteni szeretné magában az unitárius vallásu író embereket abból a célból, hogy azokat írásra serkentse, irányítsa, buzdítsa, szóval, hogy szétfolyó és erőtlen irodalmunknak bizonyos összhangot és erőt adjon. Hogy mennyire érezték jelenlevő egyházi és világi embereink ennek a szükségét, azt a legjobban bizonyítja az a tény, hogy ott a helyszínén több, mint 2000 Kor. adomány gyűlt be a nemes célra... Reméljük, hogy ez a mozgalom minden jó unitárius részéről a megérdemelt szellemi, erkölcsi és anyagi támogatásban részesül...“

Ugyanebben a számban Vári Albert „Unitárius Irodalmi Kör“ címmel nagyobb cikket ír s ebben többek között a következőket mondja:

„... Általános a panasz, hogy egyházi irodalmunk pang, hogy íróinknak nincs elég témája, hogy meglevő irodalmunknak nincsen határozott iránya, hanem az egyes szórványosan megjelenő írók ötlete szerint ingadozik. Szóval újabb és újabb hangok emelkednek amiatt, hogy az a kincsesbánya, amelyet mi unifikárismus néven örököltünk sokat szenvedett elődeinktől, ma nincsen kellően kiaknázva, hogy mi magunk gyönyörködünk annak fényében, de a gyertyát véka alá rejtegetjük s annak áldásait másokkal közölni nem tudjuk... Azt pedig el nem hitethetjük magunkkal, hogy az unifikárismus magát túlélte, hogy nem fejlődésképes, hogy benne nincsenek olyan csírák, amelyek kihajtva az emberiségnek gyümölcsöt termelhetnének. Hiszen ez a XVI. századbeli reformációnak a legfiatalabb hajtása, mely életképességéről a történelem ítélőszéke előtt oly fényes bizonyosságot tett. A kereszténység fejlődésének útja csak ez irányban vezethet. Benne oly értékek vannak, amelyeket az ember sohasem nélkülözhet... Azonban a kincs csak akkor bír igazi értékkel, ha azt kellő gyümölcsöztetéssel tudjuk kezelni. Ellenkezőleg holt töke s birtokosai rossz szolgák, kik a rájuk bízott talentumot elássák. Reánk is értékes talentumokat bízott az isteni gondviselés vallásunk igazságaiban. Tőlünk függ, hogy azoknak hű vagy hűtlen sáfárai legyünk.

Ez a világháború eléggé megmutatta, hogy szervezetlenség, az egyéni vállalkozás csak hősöket és mártírokat terem. A győzelem babérját csak a céltudatosan együttműködő és szervezett sereg viszi el. Most, amidőn látjuk, hogy körülöttünk a többi egyházak is teljes erővel szervezkednek, amidőn a múltért s ezért a nagy világhatásért valamely titkos vádat érezve lelkükön, mintha fokozott buzgósággal fognának a mulasztások helyrehozásához: vajjon mi nézhetők-e tétlenül ezt a nagy készülődést? Vajjon nekünk nem volna felelőségünk a keresztény ideálokkal szemben? Nekünk kellene homokba dugott fejjel várnunk az idők viharainak átzugását? Nekünk, akiket történelmi hagyományaink arra utalnak, hogy legalább is zászlótartók legyünk abban a hadseregben, mely ezt a világot a keresztényi eszményeknek meghódítani akarja?“

Igy ír nagy szeretettel, mély megérzéssel, az idők és körülmények tárgyilagos megvilágításával Vári Albert, az előkészítő bizottság elnöke, az elvetett mag leglelkesebb ápolója, gondozója, kertésze. Cikke további fejezeteiben részletezi a kör munkásságának irányvonalait, kifejti teendőit s azzal a bizalommal végzi mondani-valóit, hogy az elhatározást most már a megvalósulás ténye fogja követni.

A nagy tragédia, mint segítő erő.

Az idő minden szándéknál erélyesebb és teremtebb mester. A leghatározottabb emberi akaratnál is gyorsabban érleli a tervet. A háborús frontokon mindenfelé újabb és meglepőbb események történnek. A fegyverekre épült hatalmi erő bizonytalanul meginog. A harcterek sokasága kezd bolygani, mint a megzavart hangyaboly. És kezd mindenki hazavágyakozni. S lassan-lassan meg is indulnak a vezér nélküli csapatok. Egyik bizonytalanságból a másikba. A harctér lövészárkaiból a forradalom ki tudja mit hozó zürjébe-zavarjába. Az októberi őszi rózsás napok forгатagába. A megszállás és megszállottság vak misztikumába.

Minden felborult. Rend, ország, hatalom. Erdély földjén új uralom kezdett berendezkedni, urrá lenni. S ez az új uralom a régi élet-formákat egymásután szüntette meg. Az ezer évig saját állami keretei között szabadon élő és fejlődő magyarság előtt apránként minden hivatali, minden kulturális és gazdasági életforrás kezdett eldugulni. Egyedül az anyanyelv s irodalmunk öröktől fogva való

mentsvára maradt meg számunkra valamennyire-érintetlenül, végső menedéknek. Ekkor írja a költő:

Vigyázatok ma jól, mikor beszéltek,
És áhitattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéktek,
A nyelv ma tündérvár és katakomba.
Vigyázatok ma jó!, mikor beszétek.“

(*Reményik Sándor: Az Ige.*)

Ugy bizony, az irodalom maradt meg számunkra egyetlen területként, ahol még úgy-ahogy szabadon megnyilatkozhattunk. De még ezen a területen is annyi villamosárammal telített drót-sövénykerítés meredett elénk, hogy itt is inkább csak a szellem, mint az emberek érintkezése volt szabad végeredményében. Két-három ember még összejöhetett, hogy megbeszéljen egymással valamely tennivalót, de négy ember összejövetelét már tömegcsoportosulásnak minősítették s szigorúan büntették.

Irodalmi szervezkedésről, a szervezkedés lényege és formája szerint tehát egyelőre még beszélni sem lehetett. Hiszen az egyetemes erdélyi magyar élet irodalma is csak pislá mécsként világolt, egyetlen megjelenési foruma az Erdélyi Szemle volt, amely a régi jogon rövid hallgatás után most még több lendülettel jelent meg, de ennél többet az sem tehetett. Az igaz, hogy ez akkor felette nagy dolog volt. Minden. Így tehát a nyár folyamán elhintett kis unitárius mag is csak a szivekben csírázhatott, megbeszélései a legjobb szándék mellett is csak egész szűk területre korlátozódtak, inkább csak egymás ébresztésére, egymás biztatgatására szolgálhatott. De egyelőre ez is elég volt.

Vezetőink, élükön a mindig elsősorban munkáló és küzdő dr. Költő Gáborral, a gondolat-közlés legegyszerűbb formájához folyamodtak, gépirásos füzeteket irtak s abban adták ki azokat a dolgozataikat, amelyek, hivatalos lapjaink nem jelenvén meg azokban a zürzavaros időkben, egyébként nem láthattak volna napvilágot, nem nyerhettek volna publicitást. Ezek a kéziratnak számítató gépirásos füzetek megérdemlik, hogy az 1919. esztendő történelmi ereklyéiként őrizzék meg ott, ahol valahol egy-egy példány fenn maradt belőlük. Irodalmi társaságunk birtokában is csupán egyetlen ilyen kézirat-füzet van, a második számú, amelyik talán épen annak a véletlennek köszönheti megmaradását, hogy tartalma nagyrészt az irodalmi társaság szervezésével foglalkozik. A füzet címe:

„Egyházreform-tanulmányok.“ Cikkeit dr. Költő Gábor, dr. Ferenczy Géza, Vári Albert, dr. Borbély Ferenc, dr. Varga Béla és Pap Domokos írták. E füzetben szerepel először az Unitárius Irodalmi Társaság elnevezés annak a cikknek az élén, amelyet erről a kérdéstről Vári Albert ír. E cikk már határozottan és szabatosan Unitárius Irodalmi Társaságról beszél s ezt követően minden ilyen irányu cikk és eszmecsere ezzel a névvel tárgyalja az ügyet s azt a felfogást és szemléletet követi, amelyet Vári Albert ebben a cikkében jelöl meg. Ép ezért érdemes teljes egészében ismét magunk elé idézni Vári Albertnek ezt a cikkét:

„Egyházi életünknek a közeljövőben egyik legsürgősebb feladata az irodalmi társaság megalakítása. A sajtó a modern élet lélekzetvétele. A toll a léleknek szárnya. A betű az eszmék, gondolatok és igazságok szállító hajója. Ezeknek szervezése, egy célra tömörítése, öntudatos irányba terelése biztosítja az egyházi élet fellendülését. A kornak ezt a figyelmeztető és intó hangját már régen meghallották ref. és ág. hitv. ev. testvéreink, amidőn megalakították a Prot. Irodalmi Társaságot, melynek közösségébe minket be nem fogadtak. Meghallották a katolikusok, midőn a Szent István Akadémia kebelében csoportosítják íróikat. Mi sem zárkozhatunk el előle. Az egyház abban mutatja meg életképességét és létjogosultságát, ha szellemi értékeket termel s a lelki életet irányítani tudja. A vallási igazságoknak napról-napra újabb ellenségei támadnak! A romboló irányzatok mind nagyobb erővel törnek a történelem folyamán kijegecesedett intézmények ellen. Ezek mellett a hívő lélek mind nagyobb igényekkel lépik föl a maga vallása és egyházával szemben. Nem térhetünk ki a harc elől, de ki kell elégtelenünk a folyton fejlődő igényeket is. Mindezeket csak öntudatosan szervezett munkával érhetjük el.

Az unitárius vallásban nagy kincs és nagy erő rejlik. Olyan, mint a kiaknázhathatatlan bánya. Mi úgy érezzük, hogy a benne rejlő igazságok a szív vallásos érzését megnyugtattják, de a vizsgálódó értelem kritikáját is kiállják. Épen ezért igen alkalmasak arra, hogy a megcsontosodott dogmáktól elhidegült s újabb vallási igazságokat szomjuhozó lelkeket magukhoz vonzzák s azoknak táplálói legyenek. Ezeknek a rejtett értékeknek a fölszínre hozása s az emberiség közkincsévé tétele ismét csak öntudatos, lelkes, de szervezett munkát igényel.

Bevallottan kevesen vagyunk unitáriusok. Íróink még volnának a számunkhoz mért arányban. De még nincsen határozott unitárius irodalmunk. Azok az itt-ott feltűnő halvány mécsvilágok elenyésznek a rengetegben s a vékonyan csörgedező erecskék áldás-hintés nélkül tűnnek el a pusztában. Ezeket a gyöngén pislogó mécsket összevonni s az égő gyertyát az asztalra tenni, ezeket a vékony erecskéket egy mederbe terelni s pusztá tájak felüdítésére fordítani: ez volna sürgős feladatunk, amit ismételten csak öntudatosan szervezett munkával érhetünk el.

Szervezkedjünk és tömörüljünk s mihelyt lehetséges, alakítsuk meg az Unitárius Irodalmi Társaságot!”

Vári Albertnek ezen a cikkén kívül még négy dolgozat foglalkozott e füzetben az Unitárius Irodalmi Társaság kérdésével s így nyugodtan mondhatjuk azt is, hogy ez az egyházreform-tanulmányi füzet majdnem egészen az irodalmi társaság ügyének van szentelve, sőt szinte azt is mondhatjuk, hogy ezzel a lüzettel kezd kibontakozni valójában az irodalmi társaság ügye a bizonytalanság ködéből s lesz ideális álmódosítás után öntudatossá vált programm. Ezt bizonyítják a többi társasági cikkek is. E füzetben ugyanis két cikk két alapszabálytervezetet közöl a társaság részére; egyiket „A társaságnak egy jóbarátja“ dolgozta ki, míg a másik dr. Borbély Ferenc akkori székelykereszturi tanár tervezete. Egy következő cikkben dr. Varga Béla az U. I. T. tudományos feladataival foglalkozik, míg egy másik közlemény a társaság pályatételeinek közlésével a társaság megkezdett munkásságát s gyakorlati célkitűzéseit bizonyítja. Az emberek megmozdulása, ez a sok egymást követő szándék, dr. Ferenczy Géza és dr. Borbély István első pályatételei mind annak a tanuságai, hogy a társaság már él, a munka megindult, a neve is meg van már a megtestesült álomnak, legfőleg a keresztelési ünnepély van még hátra. Igen, az ér elindult már. S ha egyideig bozótok és tövises bokrok között fog is folydogálni, de már ki nem szikkadhat, már biztos, hogy tovább fog jutni az első határokra, patakká és folyamhá lesz, hogy minél tovább vigye a Hit és Eszme forrásának tiszta vizét, messzi határokon és oceanokon át — az egyetemes emberiség köztudatába.

A társaság maecenása.

A társaságot érintő események most már mind gyakrabban és egyre érettebb formában váltják egymást. 1919. év októberében dr. Tóth György, aki előzetesen az Egyházi Képviselő Tanácshoz is terjesztett be egy önálló indítványt irodalmi bizottság szervezése végett, cikket ír az újonnan megindult Unitárius Közlönybe az irodalmi társaság ügyével kapcsolatban s annak a nézetének ad kifejezést, hogy a társaság alapját és további létezését anyagi helyzete, a vagyoni kérdés határozza meg. Matériális felfogását nem sokan teszik magukévá, de néhányan az ügy sikerét mégis félteni kezdik aggodalmaskodó felszólalása miatt. A nemes célt azonban már semmi sem tartóztathatja fel a megvalósulás felé közeledő útjában. Hogy ez az anyagi akadály se sokáig aggassa a lelkeket, hamar akad lelkes jelentkező, derék, kiváló unitárius ember, igazi Maecenás, aki el akar háritani minden akadályt az utból s azt mondja, ha csak az a baj, hogy nincs pénz, hát arról is lehet gondoskodni: én megteremtem a társaság szükséges anyagi alapját. S dr. Borbély István, az Unitárius Közlöny szerkesztője, a lap decemberi számában már nagy örömmel tudatja, hogy akadt egy nagylelkű, önzetlen férfi, aki hajlandó az irodalmi társaság anyagi ügyeinek fedezetét vállalni s erre a célra nagyobb alapítványt is tesz: dr. Ferenczy Géza, akkor még háromszéki körü felügyelő gondnok, minden unitárius ügy közismert első és legáldozatosabb segítője. A legféltelmesebb ellenvetést sikertült tehát hamarosan legyőzni. A hidrának fejét vették, mielőtt a jó ügyet elnyelhetette volna. Az anyagi helyzet bizonytalansága megdőlt. Az Unitárius Közlöny következő, 1920. januári számában maga dr. Ferenczy Géza erősíti meg Borbély István bejelentését s közli, hogy az irodalmi társaság anyagi ügyeinek biztosítására husz ezer leu alapítványt tesz. Ez a meglepetést keltő áldozatosság egyszerre elhalgattatott minden ellenvéleményt, legfőbb támogatója lett a társaság ügyét hordozóknak, eldöntötte sorsát. S nemcsak eldöntötte, de minden időkre biztosította. Olyan tett volt ez, ami minden időkre kiterjeszti a maga sugarait, fényesen csillog s társaságunk ennek köszönheti jelenjét, multját és még jövőjét is sokáig. És emellett olyan ügybuzgó, tevékeny embert nyert az unitárius irodalom dr. Ferenczy Gézában, akinek szive, lelke, egész tettereje — és pénztárcája — mindenkor teljes egészében rendelkezésére áll azóta is a társaságnak. Dr. Ferenczy Géza

Az Unitárius Irodalmi Társaság története.

ezzel az alapítványával legelső és legnagyobb alapítója, legfőbb védője és jötevője, leghüségesebb munkása lett az Unitárius Irodalmi Társaságnak.

Az események ettől kezdve gyorsan peregnek. Március hóban a társaság Maecenásának újabb buzdító cikke mellett e sorok írója száll síkra a társaság ügyéért, a június—júliusi számban pedig Vári Albert, mint a kiküldött előkészítő bizottság elnöke tudatja, hogy az Unitárius Irodalmi Társaság alakuló gyűlését 1920. augusztus 28-ára összehívta. Ezzel a bejelentéssel lezárul az unitárius irodalmi társaság előkészítésének hősi korszaka, hogy új fejezetében helyet adjon gazdag és termékeny munkássága lendületes bevezetésének.

A megalakulás.

A társaság életének új fejezete 1920. augusztus 28-án kezdődik. Ez a nap egyuttal a társaság hivatalos születési dátuma. A kolozsvári kollégium disztermében gyűltek össze egyházunk vezető emberei s az irodalom és minden nemes ügy lelkes pártolói. Az ülést Vári Albert, a kiküldött előkészítő bizottság elnöke nyitotta meg. Bevezető beszédében az élet megsokasodott teendőiről beszélt, amelyeknek végzéséből az unitáriusoknak is ki kell venniök a maguk részét. A tudományok határait, mondta, nem akarjuk a mi hitelveink közé szorítani, de nekünk is kötelességünk a ránk bízott munkát nyílt szemmel, öntudatos lélekkel, az időt és eseményeket tisztán néző szemekkel, gondos irányítással végezni. Megemlékezik a múlt törekvéseiről, beszámol az alakulás előzményeiről, jelentést tesz a kitűzött pályázatokra beérkezett munkákról, megjelöli az alakuló gyűlés célját, majd felkéri dr. Költő Gábort, az alapszabályok előterjesztésére. Dr. Költő Gábor a már elkészült tervezetek alapján egy új alapszabálytervezetet terjeszt elő, amelyet a közgyűlés kisebb módosításokkal elfogad. Ezután a választásokra került a sor.

Elnök lett egyhangulag Ferencz József püspök. Igazgató dr. Ferenczy Géza. Alelnökök: dr. Boros György, dr. Költő Gábor, Vári Albert. Főtítkárr: dr. Borbély István. Pénztáros: Gálffy Zsigmond. Tiszteletbeli tagokul választották meg br. Petrichevich-Horváth Kálmánt, Perczelné-Kozma Flórárt és Péterfy Dénest. Ugyancsak megválasztották az első választmányt, melynek tagjai lettek: Benczédi Pál, Biás István, dr. Borbély Ferenc, Bölöni Vilmos, Csifó Salamon, dr. Gál Kelemen, Gálfi Lőrinc, dr. Gelei József, Gvidó Béla, Józan

Az Unitárius Irodalmi Társaság története.

Miklós, Kelemen Lajos, dr. Kiss Elek, Kovács Lajos, Kádár József, dr. Kemény Gábor, Lőrinczy István, Lófi Ödön, S. Nagy László, Orbán Lajos, Pap Domokos, Pálffy Ákos, Pálffi Márton, Régeni Áron, Szentmártoni Kálmán, dr. Szolga Ferenc, dr. Tóth György, Ürmösi József, Ürmösi Károlyné, dr. Varga Béla, Zoltán Sándor. (Az ellenőri teendők végzésére később a püspök ur felkérte még Kovács Kálmánt.)

Érdemesnek tartom ide írni a társaság első pályatételeit és első jutalmazottjait. Első pályatételei a következők voltak: 1. Nemzeti vallás-e az unitarizmus vagy nemzetközi? 2. A művészetek szerepe az unitárius egyházi életben. 3. A gyermeki lélek vallásos igényei. 4. Az elmúlt tíz év nyomtatásban megjelent legjobb unitárius vonatkozású tudományos tanulmányai. 5. Unitárius templomi közének. 6. Lirai költemény. 7. Elbeszélő költemény. 8. Orgona praeludium. 9. Novella. E pályatételek maguk is bizonyítják a társaság egyetemes célkitűzéseit s azok minden felekezeti elfogultságtól és szűkitéstől távol álló általános irodalmi és művészeti jelentőségét. A kiírt pályatételekre, valószínűleg épen az akkori idők kényszerítette zárt publicitás miatt, nem mindenikre érkezett pályamunka, s így természetesen olyan is van közöttük, amelyiket talán mai napig sem dolgozott fel senki, noha a kérdéssel, illetve e kérdésekkel való foglalkozást ma is nagyon melegen ajánlhatjuk unitárius íróink figyelmébe. Részint épen azért emeltem ki e helyen is ezeket az első pályatételeket. Az első jutalmazottak a következők voltak: Az unitárius közének pályadíját Ütő Lajos nyerte. Az orgona praeludium díját Régeni Áron. Lirai költeményével Ürmösi Károlyné nyert díjat. Az utolsó tíz év legjobb unitárius tudományos munkáinak kitüntetettjei dr. Borbély István és Gálfi Lőrinc voltak. Mindannyiuk első kitüntetését érdemesnek tartom itt is kiemelni. És jól esik visszagondolni arra a hangulatra is, amellyel ezeket az első elismeréseket kísérték, arra a lelkes, meleg fogadtatásra, amelyben azon a napon az unitárius szellemi élet felfrissült vágyai lobogtak.

1920. augusztus 28. Ez a nap lett tehát az Unitárius Irodalmi Társaság megalakulásának a napja, akkor kezdte meg hivatalos működését. Két nap mulva már választmányi gyűlést tartanak, a melynek határozatából az alapszabályokat jóváhagyás végett felküldötték az egyházi főhatósághoz, amely aztán az Egyházi Képviselő Tanács 1920. december 8. ülésén hagyta jóvá, különböző ügyrendi

és program-előterjesztéseket és javaslatokat tettek s ezzel kezdetét vette egy határozott és céltudatos munka nemcsak az erdélyi unitárius élet érdekében, de az egész erdélyi magyarság irodalmi, tudományos és kulturális, nemzeti és nemzet-erkölcsi fejlődése érdekében is. Hogy e munkát kellő eredménnyel és minél nagyobb sikerrel végezhesse a társaság, ebben mindjárt a legelején segítségére siettek alapítványainkkal Ferencz József püspök, Ferenczy József, Tana Sámuel, Péter Sándor, Székelyderzs egyházközség és mások. Ilyen lelkesen, öntudatosan, megértőn és megértve indult el az irodalmi társaság munkája azokban a sulyos időkben, amikor köröskörül fojtó nehéz füstfellegek, életre ólálkodó hinárok, a háboru vad irtózataiból vissza-visszanyuló polyp-karok vártak minden friss megmozdulásra, uj élet-akaratra, tiszta és bécsületes emberi szándéokra.

A vándorgyűlések.

A társaság szép ivvel lendülő munkásságának legszebb ékköve: az 1920—23. években tartott vidéki felolvasások sorozata. Vándorgyűléseknek nevezték ezeket a vidéki kirándulásokat, amelyek során beutazták majdnem egész Erdélyt, behálózták az egész unitárius lakosságot, személy szerint szóltak ugyszólván minden egyes hívünkhöz. Olyan imponáló szárnybontással nyilatkozott meg ezeken a vidéki összejöveteleken az unitárius magyar lélek, amilyenben azelőtt is, azóta is ritkán jelenhetett meg. Ez a vándorgyűlés sorozat a legnagyobb elismerést érdemli nemcsak az egyház részéről, de az egész magyarság részéről is, amelynek bármely szervezete irigyelhetné annak szárnybontó szépségét, lélekemelő s építő erejét. Büszkén mondhatjuk, hogy társaságunk már akkor észrevette, meglátta, hogy mi a mi kulturális megmaradásunknak az alapfeltétele, utja, meglátta és munkálta azt, neki indult és tovább haladt azon az uton. A városi közönség irodalmi művelésének munkálása mellett kiment a falvakra, messzi kis községekbe, ahová ritkán jut el a városi szín, hang, lélekkel élő ember, és ott hirdette az Igét, a magyar Igét, az unitárius Igét, a keresztény felebaráti és testvéri szeretet oly szépen hangzó, de annál kevésbé gyakorolt igéit.

S. Nagy László.

(Folytatjuk)

Dávid Ferenc és a szellemtudományok.¹

Az Iván László Dávid Ferenc tanulmánya² megérdemelt általános és mély benyomást keltett. Bár a tanulmány alaptétele, hogy Dávid Ferenc tisztán vallási természet volt minden „teoretikusság” nélkül, így a maga merev egyoldalúságában elfogadhatatlan, arra égető szükség volt, hogy az ő mély vallásosságára valaki figyelmeztesse a racionális hitelveit előtérbe helyező s így a tulajdonképeni vallás erejéből mindinkább veszítő unitarizmust. Nem egészen bizonyos azonban, hogy a tanulmánynak megvan-e az a tudományos értéke, amely egyedül alkalmas arra, hogy a fölkeltezt benyomást állandósítsa. Szerintem a tanulmány azon része, amely Dávid Ferenc arcát a német szellemtudományi író, *Spranger*, osztályozásai szerint próbálja megalkotni, teljesen hibás alapon áll. Azok a részek azonban, amelyeket Iván László a Dávid Ferenc iratainak közvetlen tanulmányozása alapján írt, rendkívül figyelemre méltóak, bár azok minden megállapítását nem lehet teljesen elfogadni. Itt mutatja ki Iván László a Dávid Ferenc mély gyökerű vallásosságát s ezzel kapcsolatban egy teljesen eredeti megállapítást is tesz, amely már egyedül biztosítja a tanulmány értékét.

I.

A tanulmány eszmemenete a következő: Dávid Ferencet úgy Ravasz László, mint Thienemann és Borbély István tévesen fogták föl teoretikus embernek. Ez nyilvánvaló onnan, hogy *Spranger* a „Lebensformen” című művében meghatározta a teoretikus és vallásos típusok jellegzetességeit s ezek közül Dávid nem az elsőbe, de a másodikba talál. Ez a tanulmány egységbe foglaló keret s így ezek szerint Iván László Dávid Ferencet a *Spranger* szempontjai szerint

¹ Az alábbi bírálati megjegyzéseknek nem csak az „altera pars” elvénél fogva adunk helyet, hanem azért is, mert sajnáljuk volna, hogy az Iván nagyértékű tanulmánya semmi visszhangot ne keltsen. *Szerk.*

² Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében. A *Ker. Magv. füzetek* 17. szám.